

İBN HAMMÂD el-BURNUSÎ

(ابن حماد البرنسي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Hammâd (Hamâdu)
el-Burnusî es-Sebtî
(VI./XII. yüzyıl)Kuzey Afrikalı fakih
ve tarihçi.

Mağrib-i Aksâ'daki Sebte'de (Ceuta) dünyaya geldi. Burnus Berberîleri'nden olup aynı künyeyi ve adı taşıyan Ebû Abdullâh İbn Hammâd es-Sanhâcî ile karıştırılmamalıdır. VI. (XII.) yüzyılda yaşadığı tahmin edilmekte ve meşhur âlim Kâdî İyâz'ın talebesi olduğu bilinmektedir.

Daha çok bir fakih ve tarihçi olarak temayüz eden İbn Hammâd, *Kitâbü'l-Muktebis (Kâbes) fi ahbârî'l-Mağrib ve Fâs ve'l-Endelüs* adlı eseri telif etti. Günümüze ulaşmadıysa da İbn İzârî'nin *el-Beyânü'l-muğrib*'inde Zehebî'nin *Tezkiretü'l-huffâz*'ında, İbn Ebû Zer'in *el-Kırtâs*'ında ve anonim *Mefâhîrû'l-Berber*'de bu eserden bol miktarda iktibaslar yapıldığı bilinmektedir. İbn Hammâd, Kâdî İyâz'ın *Tertîbü'l-medârik*'inin hulâsası olan ve *Muhtaşarü'l-medârik* adını taşıyan bir eser daha telif etmiştir. Rabat'taki el-Mektebetü'l-Haseniyye'de bir nüshası bulunan bu esere müellif bazı önemli kaynakları da ilâve etmiştir (Fricaud, s. 457).

BİBLİYOGRAFYA :

Mefâhîrû'l-Berber (nşr. M. Ya'lâ), Madrid 1996, s. 180, 185, 207, 260; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 87; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, neşredeninin girişi, I, 32; İbn Ebû Zer, *el-Enisû'l-muğrib*, Rabat 1972, s. 24, 28, 38, 50, 66, 180, 188, 198; İbn Süde, *Delîlû mü'errihî'l-Mağribi'l-akşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 59-60, 269-270; H. R. Idris, *La Berbérie orientale sous les Zirides*, Paris 1962, I, 19; E. Fricaud, *Ibn 'Idâri al-Marrâkuşî* (doktora tezi, 1994), Université Lumière (Lyon), s. 457; Saïd A'râb, "İbn Hamâdu", *Da'vetû'l-hak*, sy. 3, Mekke 1982, s. 21-31; sy. 8 (1982), s. 22-28; a.mlf., "Cevânih mine'l-hayâtî'l-fikriyye bi-Sebte min hilâli Muhtaşari'l-medârik", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb bi-Tiğvân*, III, Tıtvân 1410/1989, s. 227-246; "İbn Hamâdu", *EJ* (Fr.), III, 806.

MARIA-JESUS VIGUERA-MOLINS

İBN HAMMÂD b. EBÛ HANİFE

(bk. İSMÂİL b. HAMMÂD
b. EBÛ HANİFE).

İBN HAMMÂD es-SANHÂCÎ

(ابن حماد الصنهاجي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Alî b. Hammâd (Hamâdu) b. İsâ
b. Ebî Bekr es-Sanhâcî
(ö. 628/1231)Kuzey Afrikalı kadı,
tarihçi ve şair.

Mağrib-i Evsat'ta yer alan Hamza köyünde doğdu. Benî Sanhâce'ye mensup olup İbn Hamâdu diye de bilinir. Tahsil hayatına Kal'atü Benî Hammâd'da başladı ve Bicâye'de devam etti. Bicâye'de bulunduğu sırada Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed et-Temîmî el-Muammerî, İbnü'l-Harrât, Muhammed b. Ali b. Mahlûf el-Cezâirî gibi âlimlerden ders aldı ve mu-tasavvıf Sîdî Ebû Medyen'in sohbetlerine katıldı. 613-616 (1216-1219) yılları arasında Endülüs'ün Cezîretülhadrâ (Algeciras) ve Mağrib'in Selâ, Azemmûr şehirlerinde kadılık yaptıktan sonra kendini eserler yazmaya verdi. 628 (1231) yılında vefat eden İbn Hammâd'ın ölüm tarihi 627 (1230) olarak da kaydedilir (Safedî, IV, 157).

Eserleri. 1. *Kitâbü'n-Nübezi'l-muhtâce fi ahbârî mülûki Şanhâce bi-İfrîkiyye ve Bicâye*. Müellif, en önemli çalışması olan bu eserinde Sanhâce emîrleri hakkındaki rivayetleri toplamıştır; ancak 617'de (1220) yazılan kitabın bugün sadece Fâtımîler'i anlatan kısmı mevcuttur. Müellif, bu bölüme Fâtımîler'in soyları hakkındaki ihtilâftan söz ederek başlar ve Ubeydullah el-Mehdî'den (909-934) Âdid-Lidînillah'a (1160-1171) kadar bütün Fâtımî halifelerinin biyografilerini verir. Eserin Ubeydullah el-Mehdî ile ilgili kısmının Jacques Auguste Cherbonneau tarafından yapılan Fransızca tercümesi (JA, V [1855], s. 529-547) ve Arapça metni (RAfr, XII [1868], s. 464-477) yayımlanmıştır. Eser daha sonra M. Vonderheyden tarafından Arapça metni ve Fransızca tercümesiyle birlikte (*Histoire des rois 'obaidites*, Alger-Paris 1927), son olarak da Tihâmî Nakra ve Abdülhalîm Uveys tarafından bir mukaddime ile beraber *Ahbâru mülûki Benî 'Ubeyd ve sîretühüm* adıyla neşredilmiştir (Riyad-Kahire 1401/1981; Tunus 1987). İbn Hammâd'ın bu eserinden İbn Haldûn, Abdullah b. Ahmed et-Ticânî ve İbnü'l-Ebbâr gibi müellifler nakillerde bulunmuşlardır; Ticânî nakillerin-

de onun bazı beyitlerine de yer vermiştir (*Rihle*, s. 116-117). 2. *Târîhu mülûki'l-İbâziyye*. Vonderheyden tarafından neşredilen eserin (Cezayir 1340/1927) Hâricî lideri Ebû Yezîd en-Nükkârî'ye dair kısmını Cherbonneau Fransızca'ya çevirmiştir (JA, XX [1852], s. 470-510).

İbn Hammâd'ın bunlardan başka *el-İ'lâm bi-Fevâ'idü'l-aşkâm li-'Abdilhak el-İşbîlî ve Şerhu Maqşûreti İbn Düreyd* adlarını taşıyan iki kitapla çalışmaları ve hocalarından bahsettiği bir risâle yazdığı belirtilmektedir (*Ahbâru mülûki Benî 'Ubeyd*, neşredenenlerin girişi, s. 6-7; *DMBİ*, III, 362). İbnü'l-Ebbâr onun şiirlerini topladığı bir divanının olduğunu söyler (*et-Tekmile*, II, 628).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hammâd es-Sanhâcî, *Ahbâru mülûki Benî 'Ubeyd ve sîretühüm* (nşr. Tihâmî Nakra - Abdülhalîm Uveys), Riyad-Kahire 1401/1981, neşredenenlerin girişi, s. 3-7; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Kahire 1375/1956, II, 628; Abdullah b. Ahmed et-Ticânî, *Rihle* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Tunus 1377/1958, s. 116-117; Gubrînî, *'Unvânü'd-dirâye* (nşr. R. Bûnâr), Cezayir 1389/1970, s. 192; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 157-158; İbn Haldûn, *Mefâhîrû'l-Berber* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1352/1934, s. 51; Bustânî, *DM*, II, 473-474; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 555; H. R. Idris, *La Berbérie orientale sous les Zirides*, Paris 1962, I, 19; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 215; "İbn Hamâdu", *EJ* (Fr.), III, 805-806; Seyyid Ali Âli Dâvûd, "İbn Hammâd", *DMBİ*, III, 362.

MARIA-JESUS VIGUERA-MOLINS

İBN HAMMÂDÛŞ

(ابن حمادوش)

Abdürrezzâk b. Muhammed
b. Hammâdûş el-Cezâirî
(ö. 1195/1781)

Cezayirli âlim ve seyyah.

1107'de (1696) Cezayir'de doğdu. Babası debbâğ esnafındandı. Çocukluğu siyasi açıdan oldukça karışık bir dönemde geçti. Tahsilini tamamladıktan sonra bir süre debbâğlık yaptı ve ticaretle uğraştı. Vehrân'ın İspanyollar'ın eline geçtiğine, Cezayir'deki iç kargaşalara, Tıtvân'da Riflî Ahmed Paşa'nın Filâfilîler'den Sultan Mevlây Abdullâh'a karşı isyanına (1156/1743) şahit oldu. Cezayir Ocağı'nda bazı Osmanlı yöneticilerini tanıdı. Bütün Mağrib ve Cezayir'i gezdi. Mağrib'de Ahmed b. Muhammed el-Verzezi, Muhammed b. Abdüsselâm el-Bennânî, Ahmed es-Serâirî ve Ahmed b. Mübârek es-Sicilmâsî'den,